

Τεκμηριωμένη πρακτική και συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας

Evidence based practice and systematic literature review

Authors: Ευσταθίου Γεώργιος¹, Δρ. Ευριδίκη Παπασταύρου²

1. Πτ. Νοσ/κής, MSc, Υποψήφιος Διδάκτωρ Ειδικό Επιστημονικό Προσωπικό Τμήμα Νοσηλευτικής, ΤΕΠΑΚ
2. RN, BSc. MSc, PhD, Λέκτορας Τμήμα Νοσηλευτικής Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Περίληψη

Ο χώρος της υγείας απαιτεί σήμερα - μέσα στα στενά πλαίσια των οικονομικών δυνατοτήτων - παρεμβάσεις που αποδίδουν στο μέγιστο το απαιτούμενο αποτέλεσμα με όσο το δυνατό λιγότερες δαπάνες. Σε αυτούς τους περιορισμούς, η μέθοδος της συστηματικής ανασκόπησης της βιβλιογραφίας έρχεται αρωγός. Η συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας αποτελεί μια μέθοδο κριτικής αναζήτησης, καταγραφής και παρουσίασης της καλύτερης επί ενός θέματος αρθρογραφίας, με σκοπό να αποδώσει την επιστημονικά τεκμηριωμένη πρακτική (Evidence-based Practice) πάνω στο υπό μελέτη πεδίο. Με τη σειρά της, η επιστημονικά τεκμηριωμένη πρακτική αποτελεί την καλύτερη και πιο αποδοτική επιλογή, αφού αποτελεί το προϊόν μιας ενδελεχούς μελέτης της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Το άρθρο αυτό παρουσιάζει τις βασικές αρχές στις οποίες βασίζεται η διαδικασία της συστηματικής ανασκόπησης της βιβλιογραφίας.

Λέξεις κλειδιά: επιστημονικά τεκμηριωμένη πρακτική, συστηματική ανασκόπηση βιβλιογραφίας

Abstract

Health care systems require nowadays interventions that provide maximum results with minimum expenditure. Economical restraints force healthcare policy-makers to demand that decisions should be based on evidence-based practice. The process of systematic literature review is a method for searching, critiquing and presenting the best available information that exists on a specific issue. It is a method of synthesizing practice that is evidence-based and is supported by a numerous quality studies. This article presents the basic principles of performing systematic literature review, and offers a simple guide of steps to achieve that.

Key words: Evidence-based practice, systematic literature review.

Εισαγωγή

Η επιστημονικά τεκμηριωμένη πρακτική (Evidence-based Practice) είναι το προϊόν μιας πλήρους και σε βάθος αναζήτησης της υπάρχουσας βιβλιογραφίας σε ένα θέμα υπό μελέτη (Sackett et al 1996, Ιωαννίδου και Ευσταθίου 2000, Moyer and Elliot 2004). Τα ευρήματα αυτής της αναζήτησης παρέχουν την ευκαιρία για την

εφαρμογή της καλύτερης, από άποψη αποδοτικότητας πρακτική, επιστημονικά αποδεδειγμένης, τόσο από πλευράς αποτελεσμάτων όσο και από πλευράς οικονομικών παραμέτρων. Δυστυχώς, και παρά τη μαζική ανά το παγκόσμιο διεξαγωγή ερευνητικών εργασιών στον τομέα της υγείας, είναι βιβλιογραφικά τεκμηριωμένο ότι παρουσιάζεται αδυναμία ή απροθυμία εφαρμογής των ευρημάτων τους στην καθημερινή

πρακτική, με τους ασθενείς να μη λαμβάνουν τη καλύτερη δυνατή θεραπεία ή νοσηλεία (Veeramah 2004, Meijers et al 2006). Η ανάγκη αλλαγής αυτής της πρακτικής είναι έκδηλη. Η όλο και μεγαλύτερη συμπίεση της χρηματοδότησης των συστημάτων υγείας λόγω των κατά καιρούς οικονομικών κρίσεων, τόσο σε τοπικό όσο και παγκόσμιο επίπεδο, αλλά και η απαίτηση από πλευράς των ασθενών για βελτίωση των παρεχομένων υπηρεσιών υγείας, επιβάλλει την αποδοχή της ιδέας της επιστημονικά τεκμηριωμένης φροντίδας υγείας (Evidence-based Healthcare) ως πολύ περισσότερο από αναγκαία. Κάθε πράξη, απόφαση, παρέμβαση (ιατρική ή νοσηλευτική) θα πρέπει πλέον να στοχεύει και να στηρίζεται σε μια συστηματική μελέτη και αναφορά στην καλύτερη δυνατή επιλογή, στη πιο σύγχρονη επιστημονική γνώση (Gray 1997, Centre for Reviews and Dissemination 2009). Η συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας παρέχει τον τρόπο προς την επίτευξη του στόχου αυτού.

Συστηματική ανασκόπηση βιβλιογραφίας

Ο πυρήνας της τεκμηριωμένης πρακτικής είναι η συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για μια συγκεκριμένη κατάσταση, παρέμβαση ή θέμα. Η συστηματική ανασκόπηση αποτελεί ουσιαστικά μια ανάλυση όλης της διαθέσιμης ερευνητικής βιβλιογραφίας και κρίση της αποτελεσματικότητάς της (Pearson et al 2009).

Η συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας αποσκοπεί στο να αναζητήσει, κρίνει και παρουσιάσει όλες εκείνες τις ερευνητικές εργασίες που σχετίζονται με το υπό μελέτη θέμα (Centre for Reviews and Dissemination 2009). Αποτελεί μια μέθοδο σύνθεσης της γνώσης που παρέχεται από καλά, μεθοδολογικά, εφαρμοσμένες έρευνες, και η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί ως αξιόπιστη και έγκυρη και εκ ως τούτου ασφαλής για να χρησιμοποιηθεί.

Αυτού του είδους η ανασκόπηση αποτελεί μια επίπονη και μεθοδική εργασία. Ο χρόνος που απαιτείται για να ολοκληρωθεί μπορεί να είναι μεγάλος, λαμβάνοντας υπόψη το μεγάλο αριθμό ερευνητικών εργασιών που καθημερινά δημοσιεύονται σε επιστημονικά περιοδικά ανά το παγκόσμιο ή ανακοινώνονται σε συνέδρια (Pearson et al 2009). Διάφοροι οργανισμοί ειδικεύονται σήμερα στο να διεξάγουν συστηματικές ανασκοπήσεις της βιβλιογραφίας, και ο κάθε ενδιαφερόμενος μπορεί να αναζητήσει στις ηλεκτρονικές βάσεις αυτών των οργανισμών μια ανασκόπηση σχετική με το θέμα που τον ενδιαφέρει.

Τέτοιοι οργανισμοί είναι:

- The Cochrane Library, μια ηλεκτρονική βιβλιοθήκη που περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και το Cochrane Database of Systematic Reviews (CDSR), μια βάση που περιλαμβάνει αριθμό συστηματικών ανασκοπήσεων της βιβλιογραφίας και η οποία συνεχώς ανανεώνεται ([http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/mrwhome/106568753/HOME?CRETRY= 1 & SRETRY=0](http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/mrwhome/106568753/HOME?CRETRY=1&SRETRY=0))
- The Centre for Reviews and Dissemination (CRD), που σκοπό έχει την ανεύρεση και ανασκόπηση των αποτελεσμάτων ποιοτικών ερευνών και προσφέρει την Database of Abstracts of Reviews of Effects (DARE) (Centre for Reviews and Dissemination <http://www.york.ac.uk/inst/crd/index.htm>)
- The Centre for Evidence based Medicine (University of Oxford <http://www.cebm.net/>)

Επιπρόσθετα, συστηματικές ανασκοπήσεις της βιβλιογραφίας μπορούν να εντοπιστούν σε γενικές βάσεις δεδομένων όπως MEDLINE (Medical Literature Analysis and Retrieval System Online), CINAHL (Cumulative Index to Nursing and Allied Health Literature) και EMBASE (Excerpta Medica Database).

Παρά την ύπαρξη αυτών των οργανισμών και ηλεκτρονικών βάσεων, και της ποικιλομορφίας και ποικιλίας των θεμάτων τα οποία μελετούν, αρκετά πεδία ενδιαφέροντος δεν έχουν τύχει μελέτης. Εναπόκειται στο ζήλο μεμονωμένων ερευνητών ή ομάδων ερευνητών να προχωρούν σε συστηματικές ανασκοπήσεις της βι-

βιβλιογραφίας αναφορικά με ειδικά θέματα ενδιαφέροντος. Σε αυτή την περίπτωση, μια ορθή διαδικασία θα πρέπει να ακολουθηθεί, η οποία θα διασφαλίζει τόσο την ανεύρεση όλης της σχετικής βιβλιογραφίας, αλλά και την ορθή κριτική και παρουσίασή της.

Διαδικασία συστηματικής ανασκόπησης της βιβλιογραφίας

Η συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας θα πρέπει να ακολουθεί διαδοχικά τα πιο κάτω βήματα:

ΒΗΜΑ 1: Ανάγκη για ανασκόπηση/προσδιορισμός θέματος/ανάγκη νέας συστηματικής ανασκόπησης της βιβλιογραφίας

- Γιατί χρειάζεται η ανασκόπηση;

Η ανάγκη διεξαγωγής μιας ανασκόπησης μπορεί να καθοδηγείται από τη θέληση ερευνητών να εμβαθύνουν σε ένα θέμα, από την παρατηρούμενη έλλειψη κατευθυντήριων οδηγιών στην αντιμετώπιση κάποιου θέματος ή στην ύπαρξη διαφωνίας ως προς την πρόβουσα διαδικασία που πρέπει να ακολουθηθεί. Μια ανασκόπηση θα πρέπει να επιχειρείται μόνο αν πραγματικά η υπάρχουσα κατάσταση απαιτεί τη διεξαγωγή της και τα αποτελέσματα της θα είναι σεβαστά και χρησιμοποιήσιμα. Είναι σκόπιμο ο/οι ερευνητής/ές να αποδεχτούν από την αρχή το γεγονός ότι τα αποτελέσματα δυνατό να μην είναι αυτά που θα επιθυμούσαν.

- Ποιο το θέμα ενδιαφέροντος;

Επειδή η διεξαγωγή μιας συστηματικής ανασκόπησης αποτελεί μια χρονοβόρα, επίπονη και απαιτητική διαδικασία, θα πρέπει πολύ νωρίς να διασαφηνιστεί το θέμα το οποίο πραγματεύεται. Ο ξεκάθαρος προσδιορισμός του θέματος και του σκοπού της ανασκόπησης θα αποτρέψει λανθασμένες και άσκοπες αναζητήσεις βιβλιογραφικών αναφορών οι οποίες δυνατό να μην έχουν σχέση με το υπό μελέτη θέμα, αντιθέτως θα δαπανήσουν αρκετό από τον ερευνητικό χρόνο αλλά και θα αυξήσουν το κόστος αναζήτησης.

- Χρειάζεται μια νέα συστηματική ανασκόπηση;

Οργανισμοί παρέχουν σήμερα με την

τεχνογνωσία τους, έτοιμες συστηματικές ανασκοπήσεις, στις οποίες υπάρχει ελεύθερη πρόσβαση. Οι ανασκοπήσεις αυτές περιέχουν το πλεονέκτημα ότι διεξάγονται από έμπειρους ερευνητές, καλύπτουν την υπάρχουσα βιβλιογραφία στο υπό μελέτη θέμα και ανανεώνονται συνεχώς. Στην περίπτωση αυτή, η διεξαγωγή μιας νέας ανασκόπησης είναι περιττή. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι μια συστηματική ανασκόπηση θα πρέπει να ελέγχεται ως προς την ποιότητα διεξαγωγής της, πριν ακόμα γίνουν τα ευρήματά της αποδεκτά. Ενδεικτικά κριτήρια που θέτονται με σκοπό να κρίνουν μια συστηματική ανασκόπηση είναι (Gray 1997, Centre for Reviews and Dissemination 2009):

- Η ξεκάθαρη αναφορά στο θέμα
- Η επάρκεια στην ερευνητική διαδικασία
- Η επάρκεια των κριτηρίων ελέγχου των εργασιών που περιλαμβάνει
- Η επάρκεια στην εξαγωγή και σύνθεση των δεδομένων
- Η πειστική και λογική παρουσίαση της νέας γνώσης

Στις περιπτώσεις που οι υπάρχουσες ανασκοπήσεις δεν καλύπτουν το θέμα ή πάσχουν μεθοδολογικά ή ακόμα θεωρούνται ως χρονικά ξεπερασμένες, κρίνεται αναγκαία η διεξαγωγή μιας νέας συστηματικής ανασκόπησης (Gray 1997).

ΒΗΜΑ 2: Σύσταση ερευνητικής ομάδας- Δημιουργία πρωτοκόλλου

Οι συστηματικές ανασκοπήσεις της βιβλιογραφίας ως διαδικασία γίνονται με αποτελεσματικότερο τρόπο όταν διεξάγονται από τουλάχιστον δύο ερευνητές έτσι που η ανταλλαγή απόψεων να μειώνει την παρείσφρηση λαθών (Centre for Reviews and Dissemination 2009). Οι απόψεις άλλων ατόμων (ειδικών σε θέματα υγείας και μεθοδολογίας της έρευνας), σε περιπτώσεις όπου οι απόψεις δίστανται, είναι βοηθητικές και απαραίτητες στις διάφορες φάσεις της διαδικασίας. Είναι αναγκαία η σύνταξη ενός πρωτοκόλλου εκ μέρους της ερευνητικής ομάδας βάση του οποίου θα κινηθεί η διαδικασία της

ανασκόπησης. Το πρωτόκολλο αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει ένα προς ένα λεπτομερώς τα βήματα που θα ακολουθηθούν, καθώς και να γίνει επίσης προσδιορισμός ευθυνών για κάθε επιμέρους διεργασία (Pearson et al 2009, Centre for Reviews and Dissemination 2009).

Στο πρωτόκολλο είναι απαραίτητο να διασαφηνίζεται από την αρχή πιο είναι το ερευνητικό/ά ερώτημα/τα και τι θέλει η παρούσα συστηματική ανασκόπηση να μελετήσει (Gayman et al 2000, Schmidt and Brown 2009). Συνήθως περιλαμβάνει μια σύντομη περιγραφή του προβλήματος, δηλώνει τι υπάρχει μέχρι τώρα και δικαιολογεί την ανάγκη αυτής της ερευνητικής διαδικασίας. Ο σχεδιασμός του πρωτοκόλλου πραγματοποιείται από τους συμμετέχοντες στη διαδικασία και ακολουθείται πιστά. Τροποποιήσεις και αλλαγές που δυνατό να χρειαστεί να γίνουν κατά την πορεία της διαδικασίας (π.χ. λόγω της παρουσίας νέων δεδομένων), είθισται να δικαιολογούνται και να συμφωνούνται.

Το ερευνητικό πρωτόκολλο περιλαμβάνει κριτήρια που χρησιμοποιούνται από τους ερευνητές στην επιλογή των άρθρων (Pearson et al 2009, Centre for Reviews and Dissemination 2009). Τα κριτήρια αυτά καθορίζονται από τα ερευνητικά ερωτήματα και τους σκοπούς της έρευνας. Τέτοια κριτήρια δυνατό να είναι: η ηλικία των συμμετεχόντων (π.χ. επιλέγονται έρευνες που έχουν ως πληθυσμό μελέτης ενήλικες), χώροι διεξαγωγής ερευνών (π.χ. νοσοκομεία, κοινότητα, σχολεία), γλώσσα άρθρου (π.χ. αποκλείονται άρθρα που είναι σε ξένη γλώσσα), μεθοδολογία (π.χ. κλινική δοκιμή, ποσοτική μεθοδολογία με τη χρήση ερωτηματολογίου) κλπ. Η επιλογή των κριτηρίων πρέπει να είναι προσεκτική έτσι που τα άρθρα να μην είναι πολύ γενικά, γεγονός που παράγει πλήθος πληροφοριών και το οποίο καθιστά την ανάλυσή τους δύσκολη, ή πολύ ειδικά, γεγονός που οδηγεί σε απώλεια σημαντικών εργασιών.

ΒΗΜΑ 3: Αναζήτηση των άρθρων

Η αναζήτηση των κατάλληλων άρθρων για την ανασκόπηση ξεκινά συνήθως με τη χρήση ηλεκτρονικών βάσεων δεδομένων (Centre for Reviews and Dissemination 2009). Όλες οι βάσεις δεδομένων παρέ

χουν μηχανές αναζήτησης που δίνουν την δυνατότητα, με τη χρήση λέξεων-κλειδιών, να εντοπιστούν άρθρα, όπως επιπρόσθετα και τη δυνατότητα επιλογής της χρονικής περιόδου αναζήτησης, του τύπου άρθρου, της γλώσσας συγγραφής κλπ. Το ερευνητικό πρωτόκολλο της ανασκόπησης θα πρέπει να περιλαμβάνει με σαφήνεια τις λέξεις-κλειδιά που θα χρησιμοποιηθούν, καθώς και τους μεταξύ τους συνδυασμούς. Θα πρέπει να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια έτσι που η επιλογή των λέξεων-κλειδιών να καλύπτει πλήρως το θέμα, λαμβάνοντας υπόψη ότι η ίδια έννοια μπορεί να περιγράφεται με διαφορετικούς όρους. Για να αποφευχθεί η απώλεια χρησίμων άρθρων απαιτείται όπως η ερευνητική ομάδα συνεργασθεί με ειδικούς επί τους θέματος. Χρειάζεται επίσης μεθοδολογική προεργασία και μελέτη.

Για τη διαδικασία της αναζήτησης των άρθρων χρησιμοποιούνται ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων από τις οποίες αντλούνται άρθρα. Για έρευνες αναφορικά με τη νοσηλευτική επιστήμη, οι σημαντικότερες βάσεις που χρησιμοποιούνται είναι η MEDLINE, η CINAHL και η EMBASE. Οι βάσεις αυτές είναι διαθέσιμες σε βιβλιοθήκες, ερευνητικά κέντρα και πανεπιστήμια. Υπάρχει ακόμα η δυνατότητα για σύνδεση με τις βάσεις αυτές μέσω συνδρομής.

Οι επιλεγμένες λέξεις-κλειδιά εισάγονται στις μηχανές αναζήτησης των βάσεων δεδομένων. Η αναζήτηση αποδίδει συνήθως μεγάλο αριθμό τίτλων άρθρων, αρκετά από τα οποία δυνατό να είναι άσχετα με το θέμα της συστηματικής ανασκόπησης, ενώ αρκετά άρθρα δυνατό να παρουσιάζονται περισσότερο από μια φορά. Οι ερευνητές μελετούν όλους τους τίτλους των άρθρων (που σε μερικές περιπτώσεις δυνατό να είναι κάποιες χιλιάδες), και με βάση αυτούς επιλέγουν τα άρθρα εκείνα που θεωρούν χρήσιμα για την ανασκόπηση. Η διαδικασία αυτή πρέπει να γίνεται τουλάχιστον από δύο άτομα έτσι που να μειώνεται ο κίνδυνος απόρριψης σημαντικών άρθρων. Όπου υπάρχει διαφωνία μεταξύ τους, ζητείται η συνδρομη-εισήγηση άλλου ατόμου.

Τα επιλεγμένα από τους τίτλους άρθρα, όπως επίσης και εκείνα που ο τίτλος τους

δεν ήταν αρκετά σαφής για να καθορίσει την καταλληλότητά τους, περνούν στην επόμενη φάση τη διαδικασίας. Κατά τη φάση αυτή, διαβάζονται όλες οι περιλήψεις των άρθρων και καθορίζεται και πάλι η καταλληλότητά τους για την ανασκόπηση (πάλι βάση και με τα κριτήρια που έχουν τεθεί). Η διαδικασία αυτή γίνεται και πάλι τουλάχιστον από δύο άτομα, έτσι που να μειώνεται επιπλέον ο κίνδυνος απόρριψης σημαντικών άρθρων. Όπου υπάρχει διαφωνία μεταξύ τους, ζητείται η συνδρομή- εισηγήση άλλου ερευνητή.

Τα επιλεγμένα από τις περιλήψεις άρθρα, όπως επίσης και εκείνα που η περίληψή τους δεν ήταν αρκετά κατατοπιστική ως προς την καταλληλότητά τους, περνούν σε επόμενη φάση της διαδικασίας. Κατά τη φάση αυτή, διαβάζεται ολόκληρο το κείμενο των άρθρων και καθορίζεται η καταλληλότητα τους για την ανασκόπηση (με βάση τα κριτήρια που έχουν τεθεί). Αυτή η διαδικασία γίνεται από τουλάχιστον δύο άτομα, έτσι που να μειώνεται ο κίνδυνος απόρριψης σημαντικών άρθρων. Όπως και στις προηγούμενες φάσεις, έτσι και σε αυτή όπου υπάρχει διαφωνία μεταξύ των ερευνητών, ζητείται η συνδρομή- εισηγήση τρίτου ατόμου. Όλα τα άρθρα που πληρούν τα κριτήρια του πρωτοκόλλου έρευνας περνούν στην επόμενη φάση, όπου γίνεται πλέον η κριτική αξιολόγηση των άρθρων

Σε όλες τις πιο πάνω φάσεις που περιγράφονται, είναι δυνατό να προστίθεται επιπλέον βιβλιογραφία. Νέα άρθρα είναι δυνατό να εντοπίζονται μέσα από μελέτη των βιβλιογραφικών παραπομπών των επιλεγμένων άρθρων και που η ανεύρεση τους δεν είχε γίνει μέσω των ηλεκτρονικών βάσεων δεδομένων. Γκριζα βιβλιογραφία (μη δημοσιευμένα αποτελέσματα μελετών) θα πρέπει επίσης να αναζητηθεί. Στη γκριζα βιβλιογραφία περιλαμβάνονται αποτελέσματα μελετών που δεν δημοσιεύθηκαν για διάφορους λόγους (π.χ. οι μελετητές δεν προνόησαν για τη δημοσίευσή τους ή λόγοι οικονομικών συμφερόντων απέτρεψαν τη δημοσίευσή τους) (Gray 1997, Luker et al 2007).

ΒΗΜΑ 4: Διαδικασία κριτικής αξιολόγησης

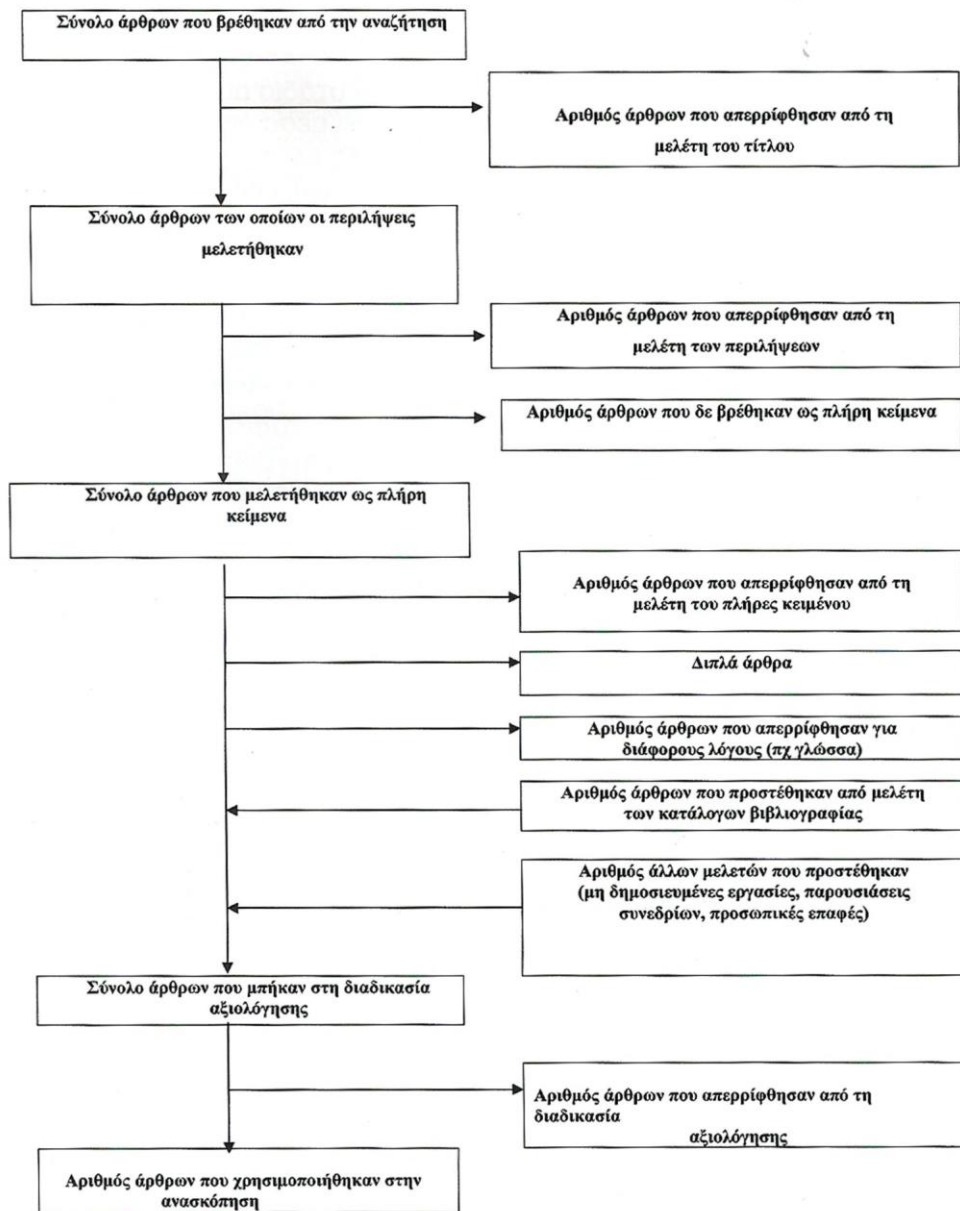
Στο στάδιο αυτό, τα άρθρα που έχουν επιλεγεί μέσα από τις προηγούμενες διαδικασίες ελέγχονται ως προς το μεθοδολογικό τους επίπεδο. Κακή μεθοδολογική τεχνική σημαίνει μη αξιόπιστα αποτελέσματα. Η χρήση μη ικανοποιητικών και ποιοτικών ερευνητικών εργασιών σε μια συστηματική ανασκόπηση, μειώνει και το επίπεδο της τελευταίας, θέτοντας τα ευρήματα υπό αμφισβήτηση (Dickson 1999).

Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει την αξιολόγηση κάθε άρθρου ξεχωριστά, βάση κριτηρίων που έχουν τεθεί, και που εξαρτώνται από το είδος των ερευνών που περιλαμβάνει η ανασκόπηση (ποιοτικές έρευνες, ποσοτικές έρευνες, κλινικές δοκιμές). Τα κριτήρια αυτά όπως καθορίζονται στο πρωτόκολλο της ανασκόπησης, χρησιμοποιούνται από δύο τουλάχιστον άτομα για την κριτική αξιολόγηση όλων των άρθρων. Όπου υπάρχει διαφωνία, τρίτο άτομο συμμετέχει στη διαδικασία. Τα κριτήρια συντάσσονται συνήθως υπό μορφή καταλόγου, και ο κάθε κριτής καλείται να απαντήσει κατά πόσο πληρούνται (με ΝΑΙ ή ΟΧΙ). Η βιβλιογραφία παρέχει ένα σημαντικό αριθμό τέτοιων εργαλείων κριτικής για τα διάφορα είδη ερευνών (Cormack 1996, Bowling 1997, Downs and Black 1998, Eastbrooks et al 2001, 2003, Cummings and Eastbrooks 2003, Yonge et al 2005, Power and Franck 2008).

Παραδείγματα κριτηρίων αξιολόγησης είναι:

- Η διαδικασία επιλογής του δείγματος
- Η εγκυροποίηση των εργαλείων μέτρησης
- Η στατιστική ανάλυση
- Η διαδικασία συλλογής στοιχείων
- Ο έλεγχος παρείσφρησης σφαλμάτων (συστηματικών-τυχαίων)

Τα άρθρα που παραμένουν, και που θεωρούνται πλέον ως τα κατάλληλα για να χρησιμοποιηθούν στη συστηματική ανασκόπηση περνούν στην επόμενη φάση. Η διαδικασία εντοπισμού των κατάλληλων άρθρων συνοψίζεται στο σχήμα 1.

ΒΗΜΑ 5: Απόσπαση κατάλληλων στοιχείων

Κατά την απόσπαση των κατάλληλων στοιχείων, οι ερευνητές συλλέγουν όλα τα απαραίτητα στοιχεία από τις επιλεγμένες έρευνες. Τα στοιχεία που θα αποσπασθούν εξαρτώνται από τις ανάγκες/σκοπούς της ανασκόπησης. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να είναι:

- Η ακολουθούμενη διαδικασία συλλογής των στοιχείων

- Οι συμμετόχοντες στις μελέτες-δείγμα-διαδικασία επιλογής
- Οι σκοποί των εργασιών
- Η εγκυροποίηση εργαλείων
- Αποτελέσματα
- Στοιχεία των συγγραφέων/περιοδικού που έγινε η δημοσίευση

Τα αποσπώμενα στοιχεία στη συνέχεια εισάγονται σε πίνακα, του οποίου η μορφή έχει προκαθορισθεί στο ερευνητικό πρω-

Η διακοπή του καπνίσματος σε ασθενείς με χρόνια αποφρακτική πνευμονοπάθεια και ο ρόλος της οικογένειας (Luker et al 2007)

Σκοπός: να εκτιμήσει την αποτελεσματικότητα παρεμβάσεων μέσα από την οικογένεια στη διακοπή του καπνίσματος σε ασθενείς με χρόνια αποφρακτική πνευμονοπάθεια

Διαδικασία: Ακολουθήθηκαν οι οδηγίες του Centres for Reviews and Dissemination

Κριτήρια επιλογής-απόρριψης άρθρων:

- Ενήλικες ασθενείς (άνω των 18 χρόνων)
- Άντρες-γυναίκες ασθενείς
- Ασθενείς με διάγνωση χρόνιας αποφρακτικής πνευμονοπάθειας
- Εφαρμογή μη φαρμακευτικών παρεμβάσεων διακοπής καπνίσματος
- Εφαρμογή παρέμβασης σε οποιοδήποτε χώρο (σπίτι, νοσοκομείο, άλλο κέντρο)
- Χρήση από τους καπνιστές οποιοδήποτε καπνικού μέσου (τσιγάρο, πίπα, πούρο)
- Όλα τα είδη ερευνητικών μεθοδολογιών
- Άρθρα μόνο στην Αγγλική γλώσσα

Βάσεις δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν: PsychInfo, MEDLINE, Cochrane databases, CINAHL, DARE, CCTR, Published Clinical Guidelines. Επίσης χρησιμοποιήθηκε γκρίζα βιβλιογραφία (grey literature) όπως μεταπτυχιακές διατριβές ή μη δημοσιευμένες εργασίες.

Αποτελέσματα αναζήτησης: Πέρα των 2500 τίτλων

Επιλογή: Περισσότερα από 300 άρθρα μελετήθηκαν, 150 φαινόταν να είχαν σχέση με το θέμα. Από αυτά, μετά τη μελέτη των πλήρες κειμένων, παρέμειναν μόνο 20 για αξιολόγηση. Επιπλέον άρθρα (τα οποία προέκυψαν από αναζήτηση των καταλόγων βιβλιογραφιών) προστέθηκαν στην αξιολόγηση.

Ποιοτική αξιολόγηση: Μετά από αξιολόγηση των άρθρων με κριτήρια που καθορίστηκαν από τους συγγραφείς (μεθοδολογική διαδικασία, κριτήρια εισαγωγής απόρριψης, αποτελέσματα), παρέμειναν μόνο 7 άρθρα για χρήση στη συστηματική ανασκόπηση. Αποτελέσματα: Η συστηματική ανασκόπηση δεν μπόρεσε να καθορίσει την αποτελεσματικότητα παρεμβάσεων από την οικογένεια στη διακοπή του καπνίσματος σε ασθενείς με χρόνια αποφρακτική πνευμονοπάθεια.

- Τι είναι γνωστό για τη συστηματική ανασκόπηση
 1. Η σύγχρονη πολιτική υγείας απαιτεί τεκμηριωμένες πρακτικές
 2. Οικονομικοί περιορισμοί μέσα στα συστήματα υγείας απαιτούν οικονομικές, αξιόπιστες και συνάμα αποδοτικές πρακτικές
 3. Η συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας αποτελεί μια μέθοδο εύρεσης, κριτικής και παρουσίασης της γνώσης που υπάρχει.
 4. Η επιστημονικά τεκμηριωμένη πρακτική, το προϊόν τη συστηματικής ανασκόπησης της βιβλιογραφίας, αποτελεί την καλύτερη δυνατή επιλογή πρακτικής
- Τι προσθέτει το άρθρο στη νοσηλευτική επιστήμη
 1. Την παρουσίαση, με απλά βήματα, της διαδικασίας της συστηματικής ανασκόπησης της βιβλιογραφίας
 2. Τη δυνατότητα, μέσα από τη παρουσίαση της διαδικασίας της συστηματικής ανασκόπησης της βιβλιογραφίας, στους Κύπριους νοσηλευτές να αναζητήσουν και εφαρμόσουν τη καλύτερα επιστημονικά τεκμηριωμένη νοσηλευτική φροντίδα.

τόκολλο. Πα διευκόλυνση της διαδικασίας μπορεί να χρησιμοποιηθούν προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών, τα οποία μπορούν να προγραμματιστούν με τρόπο που να μην επιτρέπουν την εισαγωγή λανθασμένων στοιχείων. Η διαδικασία αυτή, όπως και οι προηγούμενες, γίνεται από τουλάχιστον δύο άτομα. Στην περίπτωση που διαπιστώνεται ότι σε κάποιο άρθρο υπάρχει έλλειψη στοιχείων που θεωρούνται απαραίτητα, γίνεται προσπάθεια ανεύρεσής τους, επικοινωνώντας με τους συγγραφείς του (Centre for Reviews and Dissemination 2009).

Η διαδικασία απόσπασης των στοιχείων δυνατό να γίνεται ταυτόχρονα ή να έπεται της διαδικασίας αξιολόγησης των άρθρων.

ΒΗΜΑ 6: Σύνθεση στοιχείων

Η διαδικασία σύνθεσης των στοιχείων περιλαμβάνει τη συγκέντρωση, το συνδυασμό και την παρουσίαση των στοιχείων από τις επιλεγμένες μελέτες της συστηματικής ανασκόπησης. Η διαδικασία σύνθεσης των στοιχείων μπορεί να γίνει είτε ποσοτικά, με τη χρήση δηλαδή στατιστικών δοκιμασιών όπως τη μετα-ανάλυση και με τη βοήθεια λογισμικού. Σε περιπτώσεις που δεν είναι δυνατή η ποσοτική σύνθεση, η διαδικασία σύνθεσής τους γίνεται με αφηγηματική (περιγραφική) παρουσίαση. Η επιλογή της διαδικασίας σύνθεσης των στοιχείων, εξαρτάται από το είδος των ερευνητικών εργασιών που περιλαμβάνει η συστηματική ανασκόπηση. Υπάρχει επίσης η δυνατότητα συνδυασμού ποιοτικής και αφηγηματικής σύνθεσης, όπου δηλαδή, στοιχεία περιγραφικής σύνθεσης να περιέχονται σε μια ποσοτική διαδικασία και αντίστροφα (Centre for Reviews and Dissemination 2009, Pearson et al 2009). Το αποτέλεσμα της σύνθεσης των στοιχείων αποτελεί ουσιαστικά την επιστημονικά

τεκμηριωμένη άποψη/πρακτική στο υπό μελέτη θέμα.

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζεται συνοπτικά η διαδικασία της συστηματικής ανασκόπησης, όπως ακολουθήθηκε σε δημοσιευμένο άρθρο.

Συμπεράσματα

Η σύγχρονες τάσεις των συστημάτων υγείας απαιτούν πρακτικές οικονομικά βιώσιμες και επιστημονικά τεκμηριωμένες (Geyman et al 2000). Οι ασθενείς ζητούν, και αποτελεί κατοχυρωμένο δικαίωμα τους, την καλύτερη δυνατή θεραπεία και νοσηλευτική προσέγγιση, την επιστημονικά τεκμηριωμένη φροντίδα. Η συστηματική ανασκόπηση αποτελεί το μέσο αναζήτησης, κριτικής και συλλογής της καλύτερης βιβλιογραφίας που υπάρχει σε κάποιο θέμα, έτσι που να τεκμηριώνει μια πρακτική και να την καθιστά ως την καλύτερη για εφαρμογή.

Οι νοσηλευτές είναι οι επαγγελματίες υγείας που έρχονται συχνότερα σε επαφή με τους ασθενείς. Έχουν την ευθύνη να αναζητούν και να παρέχουν την καλύτερη νοσηλευτική φροντίδα. Αυτό μπορούν να το πετύχουν ακολουθώντας τα αποτελέσματα συστηματικών ανασκοπήσεων της βιβλιογραφίας ή να προχωρήσουν σε προσωπική ανασκόπηση ακολουθώντας τα βήματα της διαδικασίας της συστηματικής ανασκόπησης. Το αποτέλεσμα θα είναι προς όφελος όχι μόνο των ασθενών αλλά και του νοσηλευτικού επαγγέλματος γενικότερα (Schmidt and Brown 2009). Η τεκμηριωμένη γνώση που προκύπτει μέσα από τη διαδικασία μιας μεθοδολογικά ορθής έρευνας, δίνει κύρος στο επάγγελμα και ενισχύει την υπόσταση της νοσηλευτικής ως επιστήμη και τέχνη.

Βιβλιογραφία

- Ιωαννίδου, Χ. και Ευσταθίου, Γ. (2000) Διατήρηση της κινητικότητας ή κατάκλιση στο κρεβάτι για θεραπεία της οσφυαλγίας. Κυπριακά Νοσηλευτικά Χρονικά, 1(2), 20-26
- Bowling, A. (1997) *Research Methods in Health*. Buchingham: Open University Press Centre for Reviews and Dissemination Διαθέσιμο στο: <http://www.york.ac.uk/inst/crd/index.htm> (πρόσβαση 4/7/2009)
- Cormack, D. (1996) *The Research Process in Nursing*. 3rd ed. Oxford: Blackwell Science
- Cummings, G. and Eastbrooks, CA. (2003) The effects of hospital restructuring that included layoffs of individual nurses who remained employed: a systematic review of impact. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 8, 8-53
- Dickson, R. (1999) *Systematic Reviews*. Στου: Hammer S, Collinson G (επιμ.εκδ), *Achieving Evidence-Based Practice: A Handbook for Practitioners*. London: Harcourt Brace
- Downs, SH. and Black, N. (1998) The feasibility of creating a checklist for the assessment of the methodological quality both in randomized and non-randomized studies of health care interventions. *Journal of Epidemiology in Community Health*, 52, 377-384
- Eastbrooks, CA. Goel, V. Thiel, E. Pinfold, P. Swaka, C. Williams, I. (2001) Decision aids: are they worth it? A systematic review. *Journal of Health Services Research Policy*, 6, 170-182
- Eastbrooks, CA. Floyd, JA. Scott-Find lay, S. O'Leary, KA. Gushta, M. (2003) Individual determinants or research utilization: a systematic review. *Journal of Advanced Nursing*, 43(5), 506-520
- Gayman, J. Deyo, R. Ramsey, S. (eds) (2000) *Evidence-based Clinical Practice: Concepts and Approaches*. Boston: Butterworth Heinemann
- Gray, J. (1997) *Evidence-based Healthcare*. New York: Churchill Livingstone
- Luker, K. Chalmers, K. Caress, A. Salmon, M. (2007) Smoking cessation interventions in chronic obstructive pulmonary disease and the role of the family: a systematic literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 59(6), 559-568
- Moyer, V. and Elliott, E. (eds) (2004) *Evidence-based Pediatrics and Child Health*. London: BMJ Books
- Meijers, J. Janssen, M. Cummings, G. Wallin, L. Estabrooks, C. Halfens, R. (2006) Assessing the relationship between contextual factors and research utilization in nursing: systematic literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 55(5), 622-635
- Pearson, A. Vaughan, B. FitzGerald, M. (2009) *Nursing Models for Practice*. 3rd ed. Edinburgh: Butterworth-Heinemann
- Power, N. and Franck, L. (2008) Parent participation in the care of hospitalized children: a systematic review. *Journal of Advanced Nursing*, 62(6), 622-641
- Sackett, D. Rosenberg, W. Gray, J. Haynes, R. Richardson, W. (1996) *Evidence-based Medicine: what it is and what it isn't*. *British Medical Journal*, 312, 71-72
- Smhmidt, A. and Brown, M. (eds) (2009) *Evidence-based Practice for Nurses: Appraisal and Application of Research*. Boston: Jones and Bartlett Publishers
- The Cochrane Library Διαθέσιμο στο <http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/mrwhome/106568753/HOME?CRETRY=1&SRETRY=0> (πρόσβαση 4/7/2009)
- The Centre for Reviews and Dissemination (2009) *Systematic Reviews*. York: University of York
- University of Oxford Centre for Evidence based Medicine Διαθέσιμο στο <http://www.cebm.net/> (πρόσβαση 4/7/2009)
- Veeramah, V. (2004) Utilization of research findings by graduate nurses and midwives. *Journal of Advanced Nursing*, 47(2), 183-191
- Yonge, O. Anderson, M. Profetto-McGrath, J. Olson, D. Skillen, L. Boman, J. Day, R. Ranson, A. Anderson. A. Slater, L. (2005) An inventory of nursing education research. *International Journal of Nursing Education Scholarship*, 2(1), 1-11